

BIBLIJSKO POIMANJE ČOVJEKA

Celestin Tomić

Pitanja o čovjeku još uvijek su najaktualnija pitanja: Što je čovjek? Što on može? Koje je njegovo mjesto u svemiru? Snažno se izrazio psalmist: »Što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohadaš!« (Ps 8, 5). U čemu je njegovo dostojanstvo? Kakav je njegov odnos prema Bogu i svijetu? Koji je smisao i kakva je njegova sudbina? — Taj problem zaokuplja čovjeka koji stanuje u špiljama, lovca i sabirača plodova, kao i današnjeg čovjeka atomskog doba.

Postojali su i postoje različiti odgovori. Stari je čovjek bio *teocentrički* usmjeren na Boga, dok je novi vijek obilježen sviješću čovjekove »moći« prema svijetu i usmjeren je *kozmocentrički*. Čovjek je povjerovao da može ovladati svijetom-kozmosom, da sve svoje probleme može riješiti vlastitim silama, preuzeti u svoje ruke sve niti svijeta i povijesti. Kao da mu ne treba pomoć odozgo. Božje spasenje zamjenjuju laička rješenja.¹ Pa ipak, danas se čovjek nakon tolikih tehničkih i drugih uspjeha osjeća izgubljenim. Izgubio je osjećaj za sveto i postao nemoćan pred prirodom i svojom sudbinom, muči ga besmisao i tjeskoba. Usmjeren je *antropocentrički* i mučno traži svoj smisao, svoj identitet i svoju sigurnost.

Iako se kroz spomenuta strujanja zapadne misli o čovjeku tijekom stoljeća osjeća i biblijska poruka, ona je osobito danas važna i nazočna kao jedina koja tjeskobnom i izgubljenom čovjeku današnjice može otkriti pravi smisao, njegovo dostojanstvo i sudbinu.² Biblija pruža istinski poruku o čovjeku: što je on u sebi, kakav je njegov odnos prema Bogu i svijetu, da li njegovo događanje završava smrću. »Biblija nije primarno vizija koju čovjek ima o Bogu, nego vizija koju Bog ima o čovjeku. Biblija nije teologija o čovjeku, već antropologija Boga koji se brine više o čovjeku i o traganju čovjeka, nego govor o naravi Boga« (A. J. Heschel).

1. Čovjek je »slika Božja«

»Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih« (Post 1, 27).³ U tri retka dvaput se ističe da je

¹ Što čovjek više napreduje u znanosti i tehnici, to nekako doživljuje sve više svoja duboka poniženja; kozmičko s Kopernikom: zemlja nije središte svemira, prema tome i čovjek gubi svoje dostojanstvo kao središte svega; biološko s Darwinom: čovjek je samo izdanak duge evolucije; ekonomsko s Marxom: čovjek je plod duha i uma u borbi za život; psihološko s Freudom: čovjeka vode mračne, podsvjesne sile... Čovjek nije osoba, nije slobodan, nije stvaralac svoje sreće. Ali što se više ponizuje, čovjek postaje u tom laiciziranom, materijaliziranom, sekulariziranom svijetu sve više gord, ohol, protivnik Boga.

² G. PANTEGHINI, *I condizionamenti culturali dell'antropologia cristiana*, u *Credere oggi*, 3 (1985), 39—45.

³ Čudnu nam definiciju daje Biblija o čovjeku. Aristotel definira čovjeka: Čovjek je razumna životinja. On polazi od vidljivog k nevidljivom, od onog što čovjeka izdiže iznad svega vidljivog. Biblija polazi odozgo, od onog što je naj-

čovjek stvoren na »sliku Božju« i triput da je stvoren snažnim božanskim zahvatom. Čovjek je iznad svega stvorenog, vrhunac i kruna stvorenja prema svećeničkom teologu nakon prognošta.⁴ »Božja slika nije samo neka izvanjska oznaka, za čovjeka nešto dodatno, slučajno; to je nešto bitno, konstitutivno u čovjeku. U čemu se ta »slika« sastoji? Postoje razna tumačenja. Svako otkriva jedan vid čovjekova dostojanstva kao »slike« Božje, ali ne kaže sve. Jedni gotovo isključivo ističu *duhovno* u čovjeku. Ono je u razumu i volji, u sudu, u odlučivanju, u stvaralaštvu, u slobodi, u daru govora, u slobodnoj upotrebi moralnih vrednota. Samo čovjek ima razum-volju-ljubav, ili pamćenje-intelekt-volju. Čovjek je »slika« Božja jer je osoba, može spoznati Boga i odgovoriti na Božji poziv kao njegov partner. Drugi opet ističu izvanjsku sličnost, pojavnu, tjelesnu, ne u smislu tjelesnosti — Bog nema tijela — nego u smislu da čovjek odražava Božju nazočnost u svom djelovanju.

Većina tumača odbacuje to odviše platonsko dijeljenje duše i tijela, koje Biblija ne poznaje. Čovjek je osoba, duša i tijelo, ne duh više od tijela, već jedno i drugo, osoba živa i djelatna kao i Bog. A Bog u ovom svećeničkom izvještaju stvaranja govori, čini, stvara, vidi... Ima »ruku« da zahvati (Izl) 6, 6—8); ispruženom rukom izbavlja svoj narod (6, 6), sluša njihove vapaje (2, 24). Bog objave ima srce, usta, ruke... Idoli »usta imaju, a ne govore; oči imaju, a ne vide; uši imaju, a ne čuju« (Ps 135, 16). Bog objave čuje, vidi, osjeća, odgaja ljude mudrosti (Ps 94, 9 s). I čovjek je stvoren na »sliku« Božju jer ima srce, oči, usta, ruke, nose, trostruku sposobnost da misli, govori i djeluje. Ali nije on »Bog«, nego je samo stvoren »na sliku Božju«, da se naglasi da Božje misli, riječi i djela neizmjerljivo nadvisuju čovjekove misli, riječi i djela. K tome Bog gleda, sluša, govori uvijek u korist čovjeka, i čovjek kao »slika« Božja može slušati njegovu riječ, odgovoriti Božjem pozivu, ostvariti Božju riječ u svome životu da i on bude onaj koji gleda, sluša, govori u korist svog blišnjega, da se stvaraju odnosi ljubavi i bratstva.

Time je označen i njegov položaj u svijetu. Čovjek je »slika« Božja, da bude »gospodar« nad stvorenjima, da »vlada nad njima« (Post 1, 26), da ih »podloži« (9, 7). »Slika« Božja izriče kraljevsko dostojanstvo čovjeka. Po mezopotamskoj i egipatskoj mitologiji kralj je »slika Božja« ili »sin Božji«, što je gotovo sinonim. Zato i kraljeva slika dostojna je časti i poštovanja jer je znak njegova suvereniteta, dostojanstva, gospodarstva. Kao što je kralj odgovoran pred Bogom za svoje vladanje,

više nepoznato. Filozofski gledano, neobično je tumačiti poznato nepoznatim, misterijem. No, Biblija time ipak otkriva: 1. čovjekovo dostojanstvo; 2. istinitu dimenziju čovjekova bića koja je sama neizmjernost; 3. da se čovjek ne može svesti na zbroj fizičkih i fizioloških svojstava; 4. da je samo »slika«, da nije apsolutni gospodar svijeta; to je samo Bog. Čovjek je tako »bog« za svijet, ali sluga za Boga. Vlast mu nije apsolutna, nego ovisna, podložna Bogu!

⁴ O čovjeku kao »Božjoj slici« napisana je golema literatura. Spominjem samo važnije leksikone: H. D. PREUSS, *Theol. Wörterbuch z. A. T.*, II, 273—277; G. V. RAD, *Theol. Wörterbuch z. N. T.*, 387—390; J.-B. FREY, *Dictionnaire de la Bible*, Supplément IV, 199—232; G. BARBAGLIO, *Dizionario Teologico interdisciplinare*, Maretti, II, 270—279; I. GOLUB, *Prisutni*, Zagreb 1969; M. PEKLAJ, *Na »Sliku Božju«*, *Bog. vestnik* 4 (1977) 456—478; A. REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, Zagreb 1970; C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 1986², 76—83.

tako i čovjek. Dosljedno, svaki je čovjek »slika Božja«, Božji sin, svaki mora biti u časti i dostojanstvu, nitko se ne smije izdići nad drugim čovjekom, jer svi su ljudi stvoreni na Božju »sliku« (Post 9, 6), dostojni poštivanja i slave.

Čovjek je »slika Božja« kao »muško i žensko«. Ističe se različitost spolova i ravnopravnost i jednako dostojanstvo muškarca i žene. Naglašeno je dostojanstvo, svetost, jedinstvo i zakonitost obiteljske zajednice koja svoje korijenje ima od Stvoritelja. Zato je ona sveta, uzvišena, velika tajna. No time je označen i društveni odnos. Čovjek je društveno biće, i to je njegova bitna i konstitutivna značajka. Svaka društvena zajednica ima svoje središte i jezgru i ishodište iz obiteljske zajednice.

Čovjek se razlikuje i od Boga i od svega stvorenja, on je u odnosu prema Bogu otvoren za susret s Bogom i sposoban da uđe u dijalog s njim. I to je sastavno i konstitutivno obilježje čovjeka, on je religiozno biće koje ostvaruje svoj odnos s Bogom, što je duša sveukupne objave.

»Slika Božja« je dakle složen pojam. Više kazuje čovjekovu ulogu nego njegovu izvanjskost i narav. Izriče čovjekovo dostojanstvo. Čovjek je Božji predstavnik na zemlji, njegova nazočnost među stvorenjima. Gdje je čovjek, tu je i Bog stvaralački i djelatno nazočan. Čovjek to ostvaruje po milosti, u svom planiranju i djelovanju nastavljajući Božje djelo, posebice u suživotu s Bogom koji je u njemu i po njemu nazočan u svijetu i dolazi do vrhunca u savezu, u kultu, u životu dostojnu djeteta Božjega.

Himnička i mudrosna razmišljanja

U hvalospjevu Ps 8. uzdiže se dostojanstvo čovjeka iako je on tako krhko biće. I ovdje vidimo kako sličnost čovjeka nije samo u izvanjskom ili samo u duhovnom, nego uključuje i jedno i drugo. Čovjek je učinjen »malo manjim od Boga«, ali je okrunjen »slavom i sjajem«. »Slava« više nego na vanjski izgled upućuje na unutarnje dostojanstvo čovjekovo koje zrači iz njegova bića jer je Božji predstavnik, »Božja slika«; odatle »sjaj« kojim blista njegov lik što zadivljuje.⁵

Sirah ističe čovjekovu krhkost i prolaznost jer je od zemlje i u nju se vraća; ipak, stvoren na sliku Božju, predstavnik je Boga među stvorenjima. Bog mu je oblikovao jezik, oči i uši i dao mu srce da razmišlja (Sir 17, 1-6). Sirah naglašava moralnu svijest u čovjeku koji, ako ga vodi mudrost, ostvaruje velebna djela, jer posjeduje »snagu« kakvu ima Bog.

Mudrac upozorava kako je čovjek stvoren »na sliku Božju« te ističe njegovu prisnost s Bogom, što mu omogućuje neraspadljivost i besmrtnost. »Bog je stvorio čovjeka za neraspadljivost i učinio ga na sliku svoje besmrtnosti« (Mudr 2, 23). Grijeh je ušao u svijet i smrt je prekinula put k sreći i blaženstvu. Milošću Božjom čovjek to može nadvladati (2, 24). Zato moli Boga otaca i Gospoda milosrđa da mu dade

⁵ Vidi: A. MARANGON, *L'uomo »immagine di Dio« nell'Antico Testamento*, u *Credere oggi*, 3 (1985) 16 s; C. TOMIĆ, *Psalmi*, Zagreb 1986², 70—72.

mudrost »prisjednicu svoga prijestolja« da vlada nad stvorovima, svijetom upravlja i da sudi dušom pravičnom (9, 1-6).

Čovjek je »slika« Božja, predstavnik Božji na zemlji i istodobno krhak i grešan, potreban Božjeg milosrđa i strpljivosti. Može »vladati zemljom«, ali mora biti svjestan Božje riječi: »Zemlja je moja... vi ste samo stranci i gosti kod mene« (Lv 25, 23). Kao pojedinac i kao zajednica usmjeren je i otvoren prema Bogu u kojem jedino nalazi smisao svojeg postojanja i u dijalogu s njim svoje puno ostvarenje.

2. Čovjek je Božje stvorenje

Najstariji nadahnuti teolog Biblije, jahvist, piše nekoliko stoljeća prije svećenika-teologa. Služi se simboličnim i »mitskim« jezikom, slikama i događajima, da iznese visoki pojam o čovjeku. Slikama i simbolima, na prvi pogled naivnim, iznosi duboke vidove jahvističkog poimanja čovjeka (Post 2, 4 — 3, 24). Ističe središnji položaj čovjeka na zemlji koju je Bog upravo za njega stvorio. Čovjeka mijesi od »praha zemaljskog« i daje mu »dah života« te postaje »živa duša«, osoba, tjelesnost produhovljena ili duh utjelovljeni. Kao osoba nosi u sebi želje koje nastoji ostvariti, slobodu u traženju istine, ljubavi, ljepote. Čovjek je duboko jedinstvo tijela i duha, fizičko i psihičko, materijalno i duhovno. Čovjek je tijelo i duh, jedno, osoba. U sebi nosi počelo života kao i sva ostala živa bića, ali bitna je razlika između čovjeka i životinje to što mu Bog udahnuje »svoj« duh. Sugestivna i plastična slika svojstvena za našeg teologa, što je svećenički teolog izrazio riječima: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka.« Bog sam »mijesi« čovjeka od gliba zemaljskog. Slika Bog-lončar često se ponavlja u Bibliji i želi istaći apsolutnu Božju slobodu u stvaranju čovjeka, ovisnost čovjeka o Bogu, ali i Božju ljubav i brigu kao i veličinu i dostojanstvo čovjeka. Iako je iz »praha zemaljskog«, smratan, ipak ga Bog oživljava i ulijeva mu božanski, vječni život, označen u slici stabla života.

Čovjek je biće koje spoznaje i govori. Daje imena svemu stvorenju (2, 19), što kazuje da ta stvorenja poznaje, da je njihov gospodar i da su mu dana na službu. Stvoren je kao biće koje radi. Bog je uzeo čovjeka i postavio ga je u edenski vrt da ga »obrađuje i čuva«. Rad nije kazna kao poslije pada, nije mučan i gorak, nego radostan i plodan da čovjek sebe ostvari i dopuni. Stvoren je kao društveno biće i Bog mu stvara »pomoć kao što je on«, ženu s kojom može govoriti, stvarati planove, dovršavati Božje djelo. Bog stvara temeljnu jedinicu svakog društva: obitelj, svetu, neraskidivu, plodnu, monogamijsku.

Čovjek u kojemu je Božji duh, po naravi duša i tijelo, društveno je biće. Ali središnja točka i jezgra njegova dostojanstva i sinovstva jest njegov odnos prema Bogu. Čovjek je biće koje Bog ljubi ljubavlju oca, otvara mu svoj edenski vrt da se u njemu kao »kraljevsko« dijete razvija i dovršava. Čovjek treba odgovoriti toj ljubavi, ući u savez i suživot s Bogom, priznajući svoj položaj stvorenog bića, te spoznati smisao svog života i svog postojanja. Nažalost, on odbija da se u podložnosti preda Bogu zahvalan za njegove darove, da odgovori Božjoj ljubavi; želi postati »kao Bog«, da sam odlučuje što je dobro i zlo, da

sam sebi kroji svoju sudbinu, da sebe stavi mjesto Boga. Tako postaje grešnik, izbačen iz raja, iz Božje blizine. Taj prvotni raskid s Bogom stvara niz susljenih izobličenja čovjekova dostojanstva i identiteta. Raskid čovjeka s čovjekom u stalnom je porastu: bratoubojstvo, osveta, nasilje, iskvarenost. Čovjek postaje *homo politicus*: gradi Grad (Kajin); *homo faber*: kuje bakar i željezo (Tubal-Kajin); *homo ludens*: razvija umjetničke i stvaralačke darove (Post 4, 17-26), gubi osjećaj religioznog iako je u svojoj biti *homo religiosus* (4, 25-26). Zato dolazi do nesklada i razdora među ljudima, i samo stvorenje diže se protiv njih (potop).

Uz ovo izobličenje čovjekova lika jahvist nam otkriva i ono što čovjek mora postati: čovjek otkupljen, spašen, vraćen u izvorni Božji plan, usklađen s početnom Božjom voljom. To izražava snažno, zgusnuto. »Noa je našao milost u očima Jahvinim« (Post 6, 8). Bog se ukazuje svom ljubimcu Abrahamu kao dragi gost i povjerljiv prijatelj (Post 18). Mojsije prijateljski govori s Bogom (Izl 33, 7-11). Više opisuje nego definira kakav bi mogao biti odnos čovjeka s Bogom. Čovjek je stvoreno biće i kao takav mora očitovati svoju ovisnost o Bogu, koji je Bog ljubavi i nježnosti. Treba priznati i ostvariti poslušnost Božjoj volji, ali ne kao rob, nego zahvalno kao onaj koji je sve primio od Boga koji mu nudi svoje zajedništvo i savez da s njim uđe u suživot.

Sam čovjek ne može otkupiti, spasiti sebe. Bog je na nj ogorčen. Imamo snažne antropomorfizme: »Jahve se pokaja i u svom srcu ražalosti što je načinio čovjeka na zemlji« (Post 6, 6). Ali se otkriva kao milosni Bog koji traži čovjeka i daje mu mogućnost da se obrati i ostvari ono što je po Božjem spasiteljskom naumu.⁶

U svjetlu razmatranja jahviste otkrivamo i doživljavamo istinu o čovjeku: što se čovjek više približava Bogu i uspostavlja prisni odnos s njim, to više otkriva sebe, svoje dostojanstvo, svoj identitet kao bića koje njegov Stvoritelj ljubi i trajno pomaže. Bog je blizak čovjeku više nego što čovjek misli; toliko mu je blizak da postaje Bog-s-nama te želi da mu se čovjek povjeri i tako postane čovjek-s-Bogom.⁷

3. Bog je za čovjeka

Proroci, duhovne vođe i savjest naroda, otkrivaju Božju ljubav prema svom narodu i svakom pojedincu; prekoravaju grozotu grijeha koja je atentat na Božju ljubav (Hošea), svetost (Izaija) i pravdu (Amos). Otkrivaju izvore grijeha u malim i velikim događajima, u osobnoj i narodnoj nevjeri, u izdaji Božjeg saveza, u oholosti i idolopoklonstvu. Temeljno je zlo u čovjeku oholost. »Oholost ljudska skršit će se i bahatost ljudska poniziti. Jahve će se uzvisiti, on jedini...!« (Iz 2, 17). Bahatost i oholost izobličuju i ruše dostojanstvo čovjeka, njegovu sličnost sa Stvoriteljem.

⁶ Prva riječ Boga palom čovjeku je: »Gdje si?« Izriče pitanje i traženje. Čovjek je izišao iz njegove ruke, istrgao se, izgubio se od prvog trenutka i sad ga traži, doziva da ga ponovno prihvati, zagrlji kao svoju »sliku«, kao svoga »sina«, što je za biblijsko poimanje jednoznačno. I čovjekovo je držanje čekanje Boga od rana jutra, kao zemlja suha, žedna, bezvodna, da ga svojom ljubavlju prožme, oživi, učini plodnim svakim dobrim djelom.

⁷ V. C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 109—171; A. MARANGON, nav. čl., 17—19.

Stoga Bog prijeti teškom kaznom svom narodu zbog grijeha. Ipak on je milostiv te čeka čas da mu se smiluje: »Jer Jahve je Bog pravedan — blago svima koji njega čekaju.« (Iz 30, 8-18). Isto tako prijeti narodima koji se izdižu nad drugima. »Zar se hvali sjekira povrh onog koji njome siječe? Hoće li se oholit pila povrh onog koji njome pili?« (Iz 10, 5-19). Čovjekova oholost i gordost izvor su i idolopoklonstvu. Idol je za njih »slika boga«, ali je to lažna slika. Stoga idolopoklonik izobličuje lik Boga živoga i pravoga i propada tako čovjekovo dostojanstvo i njegov identitet.

Bog je milosrdan prema svima. On će otkupiti Izraela i čovječanstvo od grijeha njegovih. Prorok govori kako će Bog svoj narod »primamiti, odvesti u pustinju i progovoriti mu u srcu« (Hoš 2, 16); kako će nove zaruke s njim sklopiti, vječne, »u pravdi i u pravu, u nježnosti i ljubavi, u vjernosti« (2, 21 s). Bog će im dati »novo srce i nov duh« udahnuti u njih (Ez 11, 19). »Zakon će svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce« (Jr 31, 33), »Očistit ću vas od svih vaših nečistoća i od svih kumira vaših« koji čine »glupima« one koji ih štuju (Jr 10, 8; Ps 115, 4-8), »duh svoj udahnut ću u vas da oživite« (Ez 37, 14; 36, 27; Ps 51, 12 s), i bit ćete nova stvorenja.

Novi zavjet vidi to ostvareno u vjerniku koji živi po Duhu (Rim 8, 2, 13). Kršćanin je novo stvorenje, slika Božja i sin Božji. To novo postojanje kršćanina da pripada posve Bogu po Kristu u Duhu već je nazočno donekle u dubinama njegova bića kao čovjeka koji je stvoren »na Božju sliku«, koji je nazočnost Boga u svijetu.⁸

Svećenička i mudrosna književnost upućuju na čovjekovo dostojanstvo različitim izričajima, dok jahvist ističe čovjeka kao Božje stvorenje da pokaže njegovu ovisnost, pripadnost i intimnost s Bogom. Proroci također, uza sve grijeha i raskide s Bogom, ističu duboku sličnost čovjeka sa svojim Stvoriteljem, koju će Bog u novom eonu učiniti učinkovitim i stvarnom; dat će novo srce i novi duh udahnuti u ljude, što se ostvaruje u Novom zavjetu, u životu iskrenog kršćanina.

Čovjek dakle nije neko biće bačeno s neba na zemlju u svijet materije, nije ni životinja koja se postupno razvija u razumno i slobodno biće, nije proizvod prirodnog razvitka; niti njegovo dostojanstvo ovisi o njegovim znanstvenim i tehničkim dostignućima. Čovjek je slobodni i milosni čin Boga Stvoritelja, djelo Božje ljubavi, Boga koji ga učini »malo manjim od sebe, slavom i sjajem ga okruni« (Ps 8). Čovjeku je bitan odnos s Bogom, s drugima i sa svijetom: otvoren je Bogu kao »slika Božja«; ovisan je posvema o Bogu kao Božje stvorenje; njegov je ljubimac među svim stvorenjima. U odnosu prema kozmosu on je u vidljivom i krhkom tijelu, ali je ipak čuvar svijeta i povezan je s njime, predstavnik je i Božji sin u svijetu. Njegov se odnos prema drugima mora očitovati u slobodnom i odgovornom predanju u ljubavi za druge, u izgradnji sebe i društvu; on je kao osoba, član obitelji, član narodne zajednice i čovječanstva. On se tako ostvaruje u punini kao

⁸ A. MARANGON, nav. čl., 19—20; A. GELIN, *L'homme selon la Bible*, Paris 1968.

religiozno, kozmičko i društveno biće. Izvor je i temelj svega Božja ljubav na koju čovjek mora odgovoriti ljubavlju prema Bogu, svijetu i čovjeku — svakom čovjeku.

LA CONCEPTION BIBLIQUE DE L'HOMME

Résumé

Qu'est-ce que c'est que l'homme? Il y a bien des réponses. Mais toutes ces réponses, si elles ne tiennent pas compte de la totalité de l'homme, restent incomplètes.

La réponse de la Bible est claire: L'homme est la créature de Dieu. Il n'est pas un être absolu, mais il n'est pas, non plus, un être perdu, manqué. Dieu l'a créé pour la vie éternelle, il l'a fait à l'image de sa propre nature. Partant de cette idée l'auteur explique de divers aspects du message biblique concernant l'homme comme l'image de Dieu.